

Міністерство освіти і науки України

Корсак Роман Володимировича

УДК

**Українсько-чеське міждержавне співробітництво
1991–2005 рр.**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Закарпатському державному університеті Міністерства освіти і науки.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Вовканич Іван Іванович,
Закарпатський державний університет,
завідувач кафедри країнознавства та міжнародного туризму.

Офіційні опоненти:

Провідна установа:

Захист відбудеться ” ____ ” _____ 200 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради при

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці

Автореферат розісланий ” ____ ” _____ 200 р.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

..

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Прямі українсько-чеські міждержавні відносини були започатковані лише з утворенням незалежних України і Чеської Республіки. Протягом 50–80-х рр. ХХ ст. вони були епізодичними та мали ще й виражену комуністичну ідеологічну спрямованість.

Вивчення міждержавного співробітництва України і Чехії є актуальним з огляду на те, що обидві держави здобули свою незалежність лише на початку 90-х рр. ХХ ст. Вивчення українсько-чеського співробітництва дає можливість висвітлити процеси встановлення дипломатичних відносин між країнами, проаналізувати перебіг становлення і розвитку співробітництва двох країн у політичній, економічній, соціальній і культурній сферах, у системі загальноєвропейських міждержавних відносин та в міжнародних організаціях.

Дослідження проблеми трансформації українсько-чеського міждержавного співробітництва важливе як з наукової, так і практичної точки зору, бо дає можливість реально оцінити його рівень, виявити недоліки і прорахунки та можливості його подальшого розгортання. Конкретно-історичний, комплексний аналіз співробітництва двох країн та формування стійких міждержавних зв'язків у цілісну систему ринкового економічного і міждержавного демократичного партнерства є важливим і з науково-теоретичного погляду, бо розкриває загальні тенденції співробітництва та уточнює методи дослідження відносин пострадянських країн з постсоціалістичними.

Українсько-чеське міждержавне співробітництво ще не було предметом спеціальних наукових досліджень. Нечисленні публікації надто загального чи вузького характеру не розкривають перебігу складання і розвитку українсько-чеського міждержавного співробітництва. Оскільки рівень демократизації суспільно-політичного життя і розвитку ринкової економіки є підґрунтям для реформування всіх сфер життя країни, то в центрі дисертаційного дослідження опинились проблеми торговельно-економічного і політичного співробітництва двох країн.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дисертаційної роботи є, на основі вітчизняних і зарубіжних архівних матеріалів, опублікованих джерел та праць попередників, створити комплексне дослідження українсько-чеського співробітництва 1991–2005 рр., розкрити зміст і характер взаємодії України і Чехії та становище кожної з них у міжнародному співтоваристві.

Поставлена мета реалізується через вирішення таких загальних і конкретних дослідницьких завдань:

- окреслення основної договірно-правової бази українсько-чеського міждержавного співробітництва;
- виділення основних етапів розвитку українсько-чеського міждержавного співробітництва на рубежі ХХ–ХХІ ст.;
- розкриття змісту і характеру українсько-чеської співпраці в умовах розпаду ЧСФР;
- вивчення стану українсько-чеського міждержавного співробітництва напередодні вступу Чехії до НАТО та Євросоюзу;
- характеристику українсько-чеського співробітництва в умовах членства Чехії в НАТО і Євросоюзі;
- визначення основних напрямків співробітництва державних органів влади двох країн;
- виділення причин українсько-чеських суперечностей та окреслення можливих шляхів їх подолання і вироблення конкретних пропозицій щодо поліпшення двостороннього міждержавного співробітництва.

Хронологічні рамки роботи – 1991–2005 рр. Такі хронологічні рамки зумовлені необхідністю дати цілісний аналіз становлення, розвитку, стану і перспектив українсько-чеського міждержавного співробітництва. Нижня межа вказаного періоду продиктована тим, що з прийняттям у липні 1990 р. Декларації про державний суверенітет України та грудневого 1991 р. референдуму про незалежність, наша держава розпочала розбудову самостійних міждержавних відносин. Верхня межа хронологічних рамок роботи продиктована тим, що після вступу Чехії до Євросоюзу українсько-чеське міждержавне співробітництво почало набирати нових рис, які достатньо повно проявились вже у 2005 р.

Методи дослідження. При написанні дисертаційної роботи автор керувався ідейно-теоретичними засадами позитивістської історіографії. Такий підхід дав можливість уникнути суб'єктивних тверджень та висновків. Багатоплановість досліджуваної теми спричинила необхідність поєднання інструментарію історії і теорії міжнародних відносин, країнознавства, економіки, політології, правознавства, геополітики. Розкриття теми стало можливим завдяки використанню загальнонаукових методів пізнання: аналізу, синтезу, системності, узагальнення, конкретності, історизму та діалектичного методу. В історичних дисциплінах діалектичний метод найкраще реалізується через принцип історизму. Саме тому в дисертації віддано перевагу історичним методам дослідження: історико-генетичному, історико-порівняльному, історико-синтетичному, історико-діахронному, емпіричного аналізу та ін.

При вирішенні головної мети дисертаційного дослідження загальнонаукові методи поєднано з методом аналізу документів та методом кількісного аналізу. Їх поєднання з історичними методами забезпечило конкретно-історичний аналіз становлення, стану і перспектив українсько-чеського міждержавного співробітництва на рубежі ХХ–ХХІ ст. Сказане свідчить, що в дисертації переважають проблемно-хронологічні методи дослідження.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в тому, що:

- з погляду історизму, об'єктивності та повноти висвітлення проблеми українсько-чеського міждержавного співробітництва 1991–2005 рр. воно є одним із перших в сучасній українській і чеській історіографії;
- в дослідженні дано аналіз процесів становлення міждержавних українсько-чеських взаємовідносин в умовах падіння тоталітарних комуністичних режимів та розпаду СРСР і ЧСФР;
- в дисертації розкрито характер і зміст трансформаційних перетворень в Україні і ЧСФР та їх визначальний вплив на темпи, хід і характер українсько-чеського співробітництва;
- в роботі розкрито механізми координації дій, розробки прийняття рішень державними чинниками обох країн, які визначали напрямки і зміст міждержавного співробітництва;
- дослідження дає систему нових розширених знань про зміст, характер і глибину українсько-чеського співробітництва, підтверджує прямий зв'язок між змістом політичних і економічних реформ в кожній з країн і рівнем співпраці країн-партнерів;
- в дисертації засвідчується залежність розгортання і піднесення чи сповільнення і стагнація співробітництва країн-партнерів від якості і рівня професійної діяльності державних органів влади всіх рівнів.

Практичне значення дисертаційного дослідження. Результати дослідження та методологічні підходи, апробовані в роботі, дали підстави зробити окремі висновки і рекомендації практичного характеру:

- методи і методики та результати дослідження можуть бути використані при вивченні міждержавного співробітництва між пострадянськими і постсоціалістичними країнами;

- врахувати допущені прорахунки в українсько-чеському співробітництві та рекомендувати державним чинникам України використати найбільш ефективні приклади чеських політичних і економічних реформ для подальшого реформування політико-економічної системи країни;

- матеріали дисертації можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць з новітньої історії, міжнародних відносин, історії України і Чехії, підручників, посібників, навчальних програм, розробки навчальних вузівських курсів і спецкурсів, при написанні магістерських, дипломних і курсових робіт і т. ін.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковані в п'ятих індивідуальних статтях у фахових виданнях, що відповідають вимогам ВАК України та в індивідуальній монографії. Крім того, результати дослідження оприлюднено на чотирьох науково-теоретичних конференціях: 1. Міжнародна конференція "Актуальні питання історії, політології та міжнародних відносин" (Ужгород, 2004); 2. Загальноукраїнська конференція "Карпатська Україна – етап здобуття української державності" (Хуст, 2004); 3. Міжнародна конференція "Україна – ЄС: досвід центрально-європейських країн щодо інтеграційних процесів" (Ужгород, 2005); 4. Міжнародна конференція "Ціна свободи і незалежності: трансформація політичних систем у країнах Центральної і Південно-Східної Європи" (Ужгород, 2006).

Структура дисертації та її обсяг визначені метою і завданнями дослідження. Дисертаційне дослідження побудоване за проблемно-хронологічним принципом і складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків. Загальний обсяг дисертації сторінок, в тому числі список використаних джерел і літератури 47 сторінок (548 найменувань) та додатків – 7 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету і завдання, об'єкт і предмет, методи, наукову новизну одержаних результатів, окреслено хронологічні рамки, практичне значення, названо форми апробації результатів дисертаційного дослідження.

У **першому розділі** – "Джерела та історіографія" проаналізовано джерельну базу роботи, розглянуто питання становлення, розвитку і нинішнього стану українсько-чеського міждержавного співробітництва кінця ХХ – початку ХХІ ст. в українській, російській та чеській історіографіях.

Основу дисертаційного дослідження склали архівні матеріали, опубліковані документи, праці українських і чеських дослідників та українська і чеська періодика.

Дисертантом використано документи чотирьох архівів: Управління державного архіву Міністерства закордонних справ України (м. Київ), Поточного архіву Посольства України в Чеській Республіці (м. Прага), Поточного архіву Торговельно-економічної місії України у складі Посольства України в Чеській Республіці (м. Прага), Поточного архіву Парламенту та Міністерства закордонних справ Чеської Республіки (м. Прага).

З архівних матеріалів Управління державного архіву Міністерства закордонних справ України нами використано 26 одиниць зберігання: виступи Міністра закордонних справ України А. М. Зленка, матеріали політичних аналізів та нарад по країнах, записки бесід і щоденники Міністрів закордонних справ, звіти про роботу МЗС України, інформації про політичну ситуацію і економічне становище ЧР і т. ін. У них розкриваються різноманітні питання багатосторонніх відносин України з країнами світу, НАТО, Євросоюзом та двостороннього українсько-чеського міждержавного співробітництва, зокрема питання становлення українсько-чеських відносин та динаміка політичного, економічного і наукового співробітництва двох країн протягом 1991–1993 рр.

Дисертантом також використано 28 справ поточного архіву Посольства України в ЧР за 1991–2006 рр. З них в дослідженні використано тексти українсько-чеських договорів, угод, протоколів, конвенцій, якими регулювалось співробітництво Міністерств закордонних справ та внутрішніх справ двох країн, торговельно-економічне і науково-технічне співробітництво, взаємний захист інвестицій, надання кредитів на фінансування чеського експорту в Україну, взаємне працевлаштування громадян, уникнення подвійного оподаткування, транспортні перевезення і т. ін.

Крім того, в названому поточному архіві зберігається чимало щоквартальних і річних звітів та інформацій про зустрічі глав урядів, міністрів, делегацій обох країн, про засідання українсько-чеської робочої групи з питань торгівлі, про торговельно-економічні зв'язки ЧР з Євросоюзом, про українсько-чеське культурне співробітництво та співробітництво громадських організацій обох країн і т. ін. Окрему групу матеріалів поточного архіву Посольства України в ЧР складають матеріали до щорічних звітів про роботу посольства. На їх основі в дисертації висвітлюється політична і економічна ситуація в ЧР та характеризуються різні аспекти українсько-чеського міждержавного співробітництва.

Дисертантом також використано 86 справ поточного архіву Торговельно-економічної місії України у складі Посольства України в ЧР. З них важливістю виділяються Конвенція про уникнення подвійного оподаткування і попередження податкових ухилень, міждержавні угоди про торговельно-економічні зв'язки і науково-технічне співробітництво та взаємний захист інвестицій. Насиченістю фактичним матеріалом характеризуються протоколи засідань українсько-чеської Комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, яка почала регулярно працювати з 1995 р. Протоколи названої комісії наводять конкретні дані про характер, стан і перспективи торговельно-економічного співробітництва двох країн.

В поточному архіві торговельно-економічної місії України у складі Посольства України в ЧР зосереджено кілька аналізів стану внутрішнього ринку Чехії та аналізу можливостей нарощування обсягів експорту українських товарів до ЧР. Крім того, в названому поточному архіві зберігаються щорічні звіти про роботу торговельно-економічної місії України та значна кількість різноманітних інформацій. Вони характеризують стан внутрішнього ринку, експортно-імпорتنі та інвестиційні можливості ЧР, урядове керівництво Чехії, стан українсько-чеського торговельно-економічного співробітництва, недоліки українського експорту та співвідношення українсько-чеського експорту-імпорту, обсяги чеських інвестицій в українську економіку та створення спільних українсько-чеських підприємств, уроки приватизації державної власності в ЧР, процеси вступу Чехії до НАТО і Євросоюзу і десятки інших питань.

Ряд документальних матеріалів у дисертації використано з поточного архіву Парламенту і Міністерства закордонних справ ЧР. Зокрема використано окремі з українсько-чеських угод, матеріали про внутрішню і зовнішню політику Чехії, матеріали про стан економіки країни та її зовнішньоекономічну діяльність.

Крім архівних джерел, дисертантом використано 48 найменувань опублікованих документів. Вони згруповані за мовним принципом в україномовні та чеськомовні.

З україномовних опублікованих документів використано в дослідженні різні акти, декларації, закони, угоди, постанови Верховної Ради України, документи про євроінтеграційні прагнення України, матеріали про перебування делегацій, заяви і т. ін. У них висвітлюються різні аспекти економічного і політичного життя України та її співробітництва з Чехією. Більшість з них опубліковано у збірнику документів і матеріалів "Україна на міжнародній арені", що вийшов у двох книгах.

Дисертантом також використано збірник документів "Зібрання чинних міжнародних договорів України" за редакцією А. М. Зленка, в якому вміщено тексти ряду українсько-чеських договорів. Матеріали парламентських слухань 2002 р. "Про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом" та "Про взаємовідносини та співробіт-

ництво України з НАТО ”розкривають характер, зміст і перспективи реалізації євроінтеграційних прагнень України. Євроінтеграційні прагнення України підтримуються ЧР. Це підтверджує і документ підготовлений чеськими експертами ”Елементи стратегії” ЄС щодо України”, що був опублікований у 4 випуску ”Інституційні реформи в ЄС” за 2003 р. Документ дає аргументовані ЄС щодо необхідності прийняття України до Євросоюзу і НАТО.

Крім того, в дисертації використано ряд опублікованих документів на сторінках видань: ”Відомості Верховної Ради України”, ”Політика і час”, ”Урядовий кур’єр” та ін.

У чеськомовних опублікованих джерелах піднімаються різні аспекти політичного, господарського і культурного життя Чехії, її відносин з країнами світу, в тому числі з Україною. З низки цих документів у дисертації використано концепції закордонної політики ЧР за різні роки, що публікувались на сторінках ”Mezinárodní politika” та окремими виданнями. Крім того, дослідником використано ряд інших документів, зокрема конституційні закони про ліквідацію ЧСФР, поділ майна федерації між ЧР і СР, закон про ”малу приватизацію” та ін., що були опубліковані у періодичному виданні ”Sbierka zákonů ČSFR” за 1990–1992 рр.

На особливу увагу заслуговують статистичні збірники України і Чехії, в яких оприлюднено статистичність обох країн, рівень їх торговельно-економічного співробітництва та співвідношення експорту-імпорту в українсько-чеській торгівлі. З вітчизняних використано ”Статистичні щорічники України” за 1999, 2000, 2002, 2003, 2005 рр., а з чеських – ”Statistická Ročenka České Republiky” за 1993, 2000, 2002, 2003 рр. Крім того, в дисертації використано статистичний збірник ”Zahraniční obchod ČR 1993–1995”, в якому наведено ряд даних про українсько-чеську торгівлю.

Поряд з названими неопублікованими і опублікованими документами, дисертантом використано кілька довідників, мемуари А. М. Зленка і М. Земана та значне число українськомовних і чеськомовних періодичних видань. На їх сторінках оприлюднено чимало фактів, які були використані при висвітленні проблеми українсько-чеського міждержавного співробітництва.

В історіографічному огляді досліджуваної теми групуємо використану літературу за національно-державною належністю, тобто виділяємо праці українських, російських і чеських авторів. Оскільки кожна з названих груп літератури різноманітна, то аналізуючи її, виділяємо такі проблеми: трансформаційних процесів, вступу до НАТО і ЄС, розвитку міжнародної співпраці кожної з країн, становлення, розвиток і стан українсько-чеського міждержавного співробітництва.

Однією з проблем, яка регулярно висвітлювалась на сторінках українських видань, була проблема політичних і економічних трансформаційних процесів в Україні. Названа проблема настільки усталена, що її висвітлюють навіть підручникові видання, зокрема О. Д. Бойка (”Історія України”, 2006) та колективне видання ”Новітня історія України ХХ ст.” (2000). Питання політичних і економічних трансформаційних процесів в Україні підняв також С. Дністрянський (”Україна в політико-географічному вимірі”). Ряд загальних питань теоретичного і практичного змісту трансформаційних процесів та становища України в міжнародних відносинах підняв колектив авторів дослідження ”Україна в європейських міжнародних відносинах”. З-поміж видань з названої проблематики нами використано ще й колективне дослідження ”Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний та прикладний аспекти”. Крім того, ця проблематика висвітлювалась у монографічному дослідженні В. Литвина ”Україна: Європа чи Євразія?” та цілому ряді журнальних і газетних статей.

Проблеми трансформаційних процесів у ЧСНР, ЧСФР та Чехії вивчались рядом українських дослідників. Так, перебіг ”оксамитової” революції і падіння комуністичного режиму в ЧСНР висвітлив В. Приходько в дослідженні ”Нижня революція” в Чехословаччині та формування нової внутрішньої і зовнішньої політики країни”. Хід державно-правових реформ у ЧСФР, перші ознаки її розпаду та процеси поділу федерації і утворення Чеської

Руспубліки висвітлив В. Лемак у монографії "Державно правова реформа в Чехословаччині в умовах постсоціалістичної модернізації й поділу федерації". Ці ж проблеми піднімав також В. Литвин у названому вище дослідженні.

Проблеми постсоціалістичної трансформації чеського суспільства піднімались й іншими українськими дослідниками на сторінках наукових збірників і часописів. Так, особливості трансформаційних процесів у ЧР висвітлив І. Вовканич, а разом І. Вовканич та І. Сюсько в окремії публікації виділили спільне й особливе в трансформаційних процесах ЧР і СР. Крім того, українські дослідники опублікували кілька статей про перебіг трансформаційних процесів у країнах Центральної і Східної Європи, в тому числі в Чехії. Глибиною аналізу виділяються статті Ф. М. Рудича про трансформацію політичних і економічних структур в країнах регіону та спільна стаття Л. Дороша та І. Сюська про завершальний етап трансформаційних процесів у країнах Центрально-Східної Європи.

Ще однією проблемою, яка постійно висвітлювалась на сторінках українських наукових і публіцистичних видань є проблема євроінтеграції країн Центрально-Східної Європи. Євроінтеграційні стратегії країн регіону, в тому числі Чехії, висвітлено в статті О. Ковальнової, а в статті І. Максименко розкрито стратегію східного розширення об'єднаної Європи і дано характеристику співробітництва України з ЄС. У свою чергу в 2004 р. колектив міжнародних експертів опублікував спільне дослідження про розширення ЄС на Схід та його вплив на взаємовідносини України з центральноєвропейськими країнами після набуття ними членства в Євросоюзі.

Загалом, висвітлюючи проблему інтеграції країн Центрально-Східної Європи, в тому числі України, дослідник використав 30 публікацій, у 18 з них піднімались питання співпраці України з Євросоюзом. Окрім названих вище, глибиною висвітлюваної проблеми відзначаються публікації А. Гальчинського, Н. Бобицького, В. Будкіна, О. Горенка, С. Фоміна, О. Чалого та ін.

Потужним центром вивчення міжнародних відносин України є відділ історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України. Вчений відділу підготовлено і опубліковано ряд досліджень про міждержавні відносини України з іншими державами, в тому числі з Чехією. З ряду цих досліджень виділяється анотована історична хроніка "Україна і Європа (1990–2000 рр.)" у двох частинах. У вступній статті до першої книги хроніки І. Мельниковою і А. Мартиновим висвітлено розвиток відносин України з країнами Центральної і Південно-Східної Європи, в тому числі на кількох сторінках – українсько-чеські відносини 1993–2000 рр., а в хронологічній частині зафіксовано основні дати українсько-чехословацьких 1991–1992 рр. та українсько-чеських 1993–2000 рр. відносин. У другій частині названої хроніки вміщено статтю О. Горенка "Україна і європейська інтеграція", в якій висвітлено проблему європейської безпеки України та її євроінтеграційних прагнень, а в анотованій частині – становлення співробітництва України з кожною з країн ЄС.

Крім того, відділом історії і міжнародних відносин Інституту історії України з 1991 р. випускається міжвідомчий збірник наукових праць "Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки". На його сторінках вміщено ряд публікацій про зовнішньополітичну діяльність України. Так, у 5 випуску збірника вміщено статтю І. М. Мельникової про формування зовнішньої політики незалежної України, в 7 випуску – статтю І. Вовканича і І. Сюська про міждержавні відносини України з Чехією і Словаччиною, в 10 випуску – статтю С. В. Віднянського про становлення України суб'єктом міжнародної політики, А. Ю. Мартинова – про формування основних принципів і напрямків зовнішньої політики України та ін.

Проблеми зовнішньої політики України ґрунтовно висвітлено в анотованій історичній хроніці міжнародних відносин (1991–2003) "Зовнішня політика України в умовах глобалізації", що підготовлена колективом відділу історії і міжнародних відносин Інституту історії України НАН України. Кілька сторінок цього дослідження висвітлюють українсько-чеське

міждержавне співробітництво з переліком основних державно-правових актів співробітництва двох країн.

Загальні проблеми зовнішньої політики України привертала увагу багатьох дослідників, зокрема – В. Будніна, С. Віднянського, А. Гальчинського, В. Гончаренка, С. Макаренка, Ф. Рудича, М. Рябчука та ін.

Окрім значної кількості публікацій про основні напрямки і зміст зовнішньої політики України, вітчизняні дослідники почали аналізувати українсько-чеські взаємини. Таких публікацій небагато. До числа таких публікацій частково можна віднести вже згадуване дослідження В. Литвина "Україна: Європа чи Євразія?", в якому на кількох сторінках характеризується українсько-чеське міждержавне співробітництво до 2004 р. Питання становлення міждержавних відносин України з Чехією частково висвітлено у вже згадуваній спільній статті І. Вовканича і І. Сюська "Становлення міждержавних взаємин Чехії, Словаччини і України".

До числа публікацій, які прямо розкривають українсько-чеське міждержавне співробітництво в політичній, економічній, науково-технічній і соціальній сферах та частково в торгівлі належить лише стаття колишнього посла України в ЧР С. Устича "У руслі успішного співробітництва", що була опублікована на сторінках часопису "Політика і час" (№ 3, 2001). Інших публікацій українських дослідників, які б висвітлювали українсько-чеське міждержавне співробітництво нами не виявлено.

Другу групу нами використаних публікацій складають праці вчених Російської Федерації, які зосередили свою увагу на дослідженні трансформаційних процесів у країнах Центрально-Східної Європи. Одним із узагальнюючих досліджень російських вчених є тритомне видання "Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века". У третьому томі, що складається з двох частин, дається характеристика трансформаційних процесів у країнах регіону, проаналізовано їх зовнішню політику та перспективи входження до Євросоюзу і НАТО. У другій частині третього тому аналізуються трансформаційні процеси по окремих країнах регіону, в тому числі Чехії.

Цій же проблемі присвячене колективне дослідження російських вчених "Страны Центральной и Восточной Европы на пороге XXI века". У дослідженні аналізуються загальні тенденції перебігу трансформаційних процесів у країнах регіону та їх відносин з НАТО і ЄС.

Крім того, дисертантом використано опубліковану в 2003 р. колективну аналітичну монографію російських вчених "Расширение ЕС на восток: предпосылки, проблемы, последствия". У монографії вміщено ряд матеріалів, які характеризують відносини Чехії з Євросоюзом та розглядаються можливості ЧР стати членом ЄС. У 2005 р. російські вчені видали двохтомне колективне дослідження "Чехия и Словакия в XX веке. Очерки истории". У дослідженні ґрунтовно проаналізовано основні тенденції політичного, економічного і культурного розвитку ЧР в 1945–2000 рр.

Третю групу використаних нами досліджень складають публікації чеських вчених, політиків та публіцистів. Оскільки вони видруковані українською, російською і чеською мовами, їх характеристику подаємо за мовним принципом.

Україномовних публікацій чеських авторів відносно небагато. З них нашу увагу привернуло науково-рекламне видання "Чеська Республіка – Ваш партнер Україна", в якому опубліковано кілька науково-інформативних статей про Чехію, її промисловість, торгівлю, експортно-імпорتنу політику та рекламуються експортні можливості і імпорتنі зацікавленості країни. Аналогічним виданням є також збірник статей "Вишеградська жупа – Ваш партнер", в якому ЧР представлена поряд з іншими країнами групи. Чеські автори у своїх статтях, звертаючись до своїх українських партнерів по співробітництву, дали загальну характеристику промисловості, презентували науково-технічні, торговельно-економічні, фінансово-інвестиційні можливості та інтереси своєї країни.

Інші україномовні публікації про співробітництво України і Чехії та життя української діаспори в ЧР публікувались на сторінках діаспорних україномовних часописів "Пороги" та "Український журнал".

В Чехії російською мовою виходять кілька часописів. Із них нами використано окремі статті з часописів "Чешская торговля и предпринимательство" та "Предпринимательская деятельность в Чешской Республике". На їх сторінках опубліковано ряд статей про розвиток і стан чеської економіки і зовнішньої торгівлі, трансформаційні процеси в країні та вплив нелегальних мігрантів. Жодна з статей названих часописів прямо не розкриває українсько-чеського співробітництва. Лише в статті Н. Рандолової "Каким образом влияет новый закон о занятости на трудоустройство иностранцев" ("Чешская торговля и предпринимательство", № 07–08, 2005) наводяться дані про кількість українських заробітчан та їх становище в ЧР.

Використані чеськомовні публікації – це монографії, збірники наукових статей, навчальні посібники, публікації в часописах і т. ін. З окремих досліджень, в якому висвітлено початки кризи тоталітарного режиму, "оксамитова революція" та падіння комуністичного режиму дисертантом використано брошуру п. Прокса "Konec jedneho experimentu (krize a pad totalitarneho režimu v Československy 1968–1989)". Початки, перебіг та успіхи трансформаційних процесів у ЧСФР, згодом ЧР, висвітлено в колективному монографічному дослідженні "Transformace České společnosti. 1989–1995". Згодом колектив чеських науковців опублікував дослідження про політику безпеки ЧР – "Bezpečnostní politika České Republiky", в якому, зокрема, наголошено, що існування економічно і політично стабільної і сильної України є гарантією стабільності країн всієї Центрально-Східної Європи.

З-поміж праць чеських дослідників інформативністю і аналізом стану економіки на час входження країни до Євросоюзу виділяється колективне монографічне дослідження "Ekonomika České Republiky v novem prostoru Evropské Unie" (2004).

Міністерство закордонних справ ЧР видає часопис "Mezinárodní politika". На його сторінках оприлюднено кілька статей, які стосуються місця України в Центрально-Східній Європі. Так, у вступній статті № 4 часопису за 1997 р. наголошується, що Україна за своїм геополітичним розташуванням і потенціалом нагадує об'єднану Німеччину, а тому всі країни Центрально-Східної Європи повинні розвивати з нею широкомасштабне співробітництво. У цьому ж числі часопису В. Котік опублікував статтю "Чеська Республіка і Україна". Її автор наголошує, що виникнення незалежної України змінило пріоритети зовнішньої політики Чехії, яка не підтримує жодне з рішень, що може зашкодити Україні, успішно розвиває з нею політичне і торговельно-економічне співробітництво.

У наступні роки часопис "Mezinárodní politika" майже не публікував матеріалів про українсько-чеське співробітництво. На його сторінках траплялись лише окремі факти про співробітництво двох країн. Проте часопис регулярно друкував статті про процеси інтеграції ЧР до ЄС, аналізував чеську зовнішню політику, окреслював загальні принципи співробітництва країни з державами Східної Європи.

Інститут міжнародних відносин ЧР видає часопис "Mezinárodní politika". З публікацій, які вміщені на його сторінках, нами використано ряд статей, в яких йдеться про регіональноінтеграційні процеси та торговельно-економічне співробітництво країн Центрально-Східної Європи. Україна в них згадується лише у загальному контексті. Жодної публікації про українсько-чеське співробітництво на його сторінках дисертантом не виявлено.

У другому розділі – "Становлення українсько-чеських міждержавних відносин (1991–1992 рр.)" висвітлюються процеси демонтажу комуністичних режимів, що почались в ЧССР в грудні 1989 р., в Україні – в серпні 1991 р., початки і хід трансформації суспільно-політичного життя в кожній з країн та процеси становлення українсько-чесько-словацьких міждержавних відносин і співробітництва.

Утворенням ЧСФР, прийняттям нових законів, які регулювали політичне життя країни, початком роздержавлення державного майна ("мала приватизація") було покладено поча-

ток налагодження прямих українсько-чесько-словацьких відносин. Прийняття 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет і перетворення України в суб'єкт міжнародних відносин поклало початок українсько-чесько-словацьких міждержавних відносин. Вони почалися з візиту 15 травня 1991 р. посла ЧСФР у СРСР Р. Сланського до м. Києва, його зустрічі з державним керівництвом України та укладення 30 липня 1991 р. угоди про торговельно-економічне і науково-технічне співробітництво двох країн.

З прийняттям 24 серпня 1991 р. Акту про державну незалежність, Україна почала формувати основні засади своєї зовнішньої політики. Поштовх для подальшого розвитку українсько-чесько-словацьких відносин дав візит офіційної української делегації на чолі з першим заступником Міністра закордонних справ України М. Макаревичем 27 листопада 1991 р. до ЧСФР та підписання Протоколу про співробітництво міністерств закордонних справ двох держав.

Справжнє міжнародне визнання і утвердження України на міжнародній арені почалося після проведення 1 грудня 1991 р. всенародного референдуму про незалежність. Уже 8 грудня 1991 р. ЧСФР визнала незалежну Україну, а 30 січня 1992 р. між країнами було встановлено дипломатичні відносини. Основними напрямками співробітництва України і ЧСФР були політична і економічна сфери. Зацікавленість ЧСФР у розвитку економічних відносин з Україною була пов'язана з пошуками ринків збуту своїх промислових товарів та тим, що з 1 січня 1992 р. наша держава на своїй території виконувала умови Угоди між СРСР і ЧССР від 15.XII.1985 р. про співробітництво в освоєнні Ямбурзького газового родовища. Визнавши 10.XII.1991 р. чинними дію міжнародних договорів СРСР на своїй території, Україна взяла на себе частину зобов'язань по "Ямбурзькій" угоді. У результаті українсько-чесько-словацьких переговорів на початку 1992 р., Україна мала погасити заборгованість перед ЧСФР поставками газу в обсязі 1 247 млн. куб. м.

Розбудові українсько-чесько-словацького співробітництва сприяв і візит Прем'єр-міністра ЧСФР М. Чалфи 25 травня 1992 р. до Києва. У результаті його переговорів з українським державним керівництвом було погоджено і парафровано Договір про добросусідські і дружні відносини двох країн. Але він так і не набув чинності, бо почався процес усамостійнення Чехії і Словаччини. В умовах розпаду ЧСФР з офіційним візитом до України наприкінці 1992 р. прибув Голова Федеральних Зборів ЧСФР М. Ковач. На зустрічах з державним керівництвом України обговорювались політичні питання, зокрема визнання Україною незалежних Чехії і Словаччини та майбутніх відносин з ними.

Основними напрямками міждержавного українсько-чеського співробітництва були політичні і частково економічні питання. Обсяги українсько-чеської торгівлі хоча і зросли у 1992 р. на 13% у порівнянні з 1991 р., але при цьому в ній продовжував домінувати бартерний обмін.

Прорахунки у внутрішній і зовнішній політиці, низькі темпи реформування економічної і політичної систем України і швидкі темпи трансформаційних перетворень в ЧСФР стали визначальними чинниками недорозвиненості українсько-чесько-словацького міждержавного співробітництва 1991–1992 рр. Серед чинників, які позначились на недорозвиненості міждержавного співробітництва двох країн виділяємо такі: непідготовленість українського суспільства і політичної еліти до державотворчих дій; успадкування Україною від СРСР вкрай деформованої структури народного господарства; незавершеність розподілу владних повноважень і відставання України від ЧСФР у проведенні політичних та реалізації економічних реформ; орієнтація ЧСФР на вступ до євроінтеграційних структур і проведення своєї "східної політики" до другорядних завдань та ін.

У третьому розділі – "Українсько-чеське співробітництво в умовах розвитку трансформаційних процесів (1993–1999 рр.)" висвітлено вихід незалежної ЧР на міжнародну арену, встановлення нею дипломатичних відносин з Україною, перебіг, характер і зміст політичних і економічних реформ в Україні і Чехії, рівень їх інтеграції до загально-

європейських і регіональних структур, характер і зміст українсько-чеського співробітництва. Найперше аналізуються політичні і економічні реформи чеських урядів В. Клауса та М. Земана. У результаті їх проведення в країні наприкінці 1999 р. домінувала приватна власність, в якій вироблялось 80% ВВПЧР, а країна перетворилася на демократичну державу з стабільною політичною системою і розвинутими ринковими економічними відносинами.

Глибокі політичні і економічні реформи сприяли успішному інтегруванню ЧР до загальноєвропейських економічних і політичних структур, розвитку її торговельно-економічного співробітництва з країнами Європи, нарощуванню експорту в Україну. Членство ЧР з березня 1999 р. в НАТО також позитивно вплинуло на зближення країни з ЄС.

Між тим Україна в 1993–1999 рр.” відстала від ЧР у проведенні економічних і політичних реформ, у просуванні до Євросоюзу принаймні на 10–15 років. І це не дивлячись на те, що з перших днів існування наша країна заявила про свій європейський вибір. Але послідовних кроків на реалізацію заявленої мети Україна не зробила. Протягом 1993–1999 рр. в Україні функціонувала перехідна від закритої до відкритої демократичної політична система, тривала перманентна політична криза. Не кращою була ситуація в економіці країни, що поглиблювалась невмілим реформуванням господарської системи, падінням виробництва, інфляцією, безробіттям, знеціненням заробітної плати, координацією. За цих умов у 1994 р. Л. Кучма проголосив програму економічних реформ, що передбачала створення ринкової економіки. В країні на 1999 р. у приватному секторі працювало понад 61 тис. підприємств і організацій, а число малих підприємств складало понад 197 тис.

Негаразди в економіці позначились на дефіциті зовнішньої торгівлі, який у 1996 р. складав понад 31 млрд. дол. США, а політичні протистояння і скандали – на постійній зміні політичних і економічних пріоритетів. Не дивлячись на певні успіхи у зовнішній політиці 1993–1999 рр., Україна, хоча й домоглася певного зближення з НАТО, через відсутність реальних ринкових реформ, недорозвиненість демократичних інститутів, корупцію і політичні скандали не домоглась таких успіхів у зближенні з Євросоюзом як Чехія.

Протягом 1993–1999 рр. склався значний розрив у проведенні політичних і економічних реформ між Україною і Чехією. Тим не менше між країнами посилювалось політичне і економічне співробітництво. На рівень торговельно-економічного і політичного співробітництва двох країн 1993–1999 рр. впливали економічні і політичні негаразди в Україні та розрив Чехією економічних зв'язків з колишніми країнами Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Так, український експорт до ЧР у 1993 р. впав у порівнянні з 1991 р. у 2 рази.

Підмурки розвитку українсько-чеського політичного, торговельно-економічного, науково-технічного і культурного співробітництва поклали укладені в 1993 р. договір про дружні стосунки і співробітництво двох країн та міжурядова угода про торговельно-економічні зв'язки та науково-технічне співробітництво. Протягом 1993–1999 рр. тривав постійний українсько-чеський діалог державних діячів, урядовців, відбувався обмін офіційними і неофіційними делегаціями, укладались договори і угоди, підписувались протоколи і декларації, якими регулювались двосторонні відносини і співробітництво. На 1999 р. понад 30 державно-правових актів регулювали різні напрямки міждержавного співробітництва двох країн.

Аналіз українсько-чеських міждержавних відносин 1993–1999 рр. свідчить, що це був період розвитку співробітництва двох країн. Двосторонні контакти відбувались на всіх рівнях і напрямках. Зокрема відбувався українсько-чеський діалог на найвищому державному рівні та на рівні голів урядів, парламентів, керівників міністерств і відомств. Вони засвідчили близькість позицій України і Чехії як з проблем двосторонніх відносин, так з проблем міжнародного життя.

В українсько-чеському міждержавному співробітництві 1993–1999 рр. переважали дві складові: політичне і торговельно-економічне співробітництво. Україна, як молода держава без достатньої практики власних міжнародних відносин, віддавала перевагу політичній

складовій своїм відносинам з Чехією, сподіваючись, що тісна політична співпраця пришвидшить процеси всебічної співпраці двох країн та сприятиме просуванню України до ЄС. Чехія у своїх відносинах з Україною віддавала перевагу торговельно-економічному співробітництву, наголошуючи на економізації своєї зовнішньої політики.

Хоча Україна явно відставала від Чехії в економічній і політичній перебудові країни, чеський бізнес і державні структури, розвивали торговельно-економічне співробітництво з нашою країною виходячи виключно з власних інтересів. Чехія імпортувала з України переважно залізну руду, чорні метали, напівфабрикати, продукти хімічної промисловості і т. п., тобто того, що було необхідне її промисловості, а експортувала в Україну переважно промислові вироби. За обсягами товарообігу Україна протягом 1993–1999 рр. входила до складу 20 найвизначніших торговельних партнерів ЧР. При цьому до 1999 р. Україна мала мінусовий торговельний баланс з ЧР, який у 1998 р. сягав 36,3 млн. дол. США. Лише в 1999 р. позитивний торговельний баланс України у торгівлі з ЧР склав 10 млн. дол. США. Водночас чеські фірми "Шкода-Прага", "ЧЕЗ-Прага", "ЗВВЗ-Мілевско" успішно співпрацювали з "Укрінтеренерго", "Шкода-Ям" (Плзень) з українськими АЕС поставками нового устаткування і технологій.

Загалом українсько-чеське міждержавне співробітництво 1993–1999 рр. складалось як комплекс дружніх і партнерських відносин. Чехія орієнтувалась на зближення з Україною. Але Україна на той час ще чітко не визначилась у відносинах з постсоціалістичними країнами, бо була заклопотана своїми відносинами з Росією і країнами СНД. Чехія протягом 90-х років ХХ ст. знаходилась на периферії української зовнішньої політики, хоча кількість угод і договорів свідчить про інше. Україна форсувала свої відносини з великими державами, блоками і союзами. Тому відносини України з ЧР опинились у другому ешелоні української політики. Це був хибний підхід. Тому Україна, орієнтуючись на кількісні показники, запізнилась з економічною і політичною інтеграцією навіть в регіональну Центральноевропейську асоціацію вільної торгівлі (англ. – СЕФТА).

У **четвертому** розділі – "Українсько-чеське співробітництво початку ХХІ ст." розглянуто проблеми політичного, економічного, правового і гуманітарного розвитку ЧР і розширення її ділового партнерства з ЄС, успіхи і невдачі трансформаційних процесів в Україні та певне зближення країни з НАТО і ЄС, характер, зміст та інтенсивність українсько-чеського співробітництва у 2000–2003 рр.

Головним завданням чеської зовнішньої політики було набуття країною членства в ЄС. Чехія тривалий час була стратегічним партнером Євросоюзу. Про це свідчить факт, що у 2001 р. 61,5% товарообігу країни і 68,8% чеського експорту приходилось на країни ЄС. Чеська економіка успішно інтегрувалась в економіки ЄС. Підготовка ЧР до вступу в ЄС велась по всьому комплексу політичних, економічних і правових проблем. На 2004 р. країна вже була готова до вступу. Сформований у червні 2002 р. уряд В. Шпідли підпорядкував все життя країни вирішенню питання набуття членства в ЄС. Національний референдум 77% голосуючих підтримав вступ ЧР до ЄС.

Щодо України, то протягом 2000–2003 рр. перебіг внутрішньодержавних процесів характеризувався проявами нестабільності, а зовнішньополітичних відносин – хитаннями і непослідовністю. Обіцяні Л. Кучмою політичні демократичні і ринкові економічні реформи гальмувались лівими силами в українському парламенті, які у квітні 2001 р. домоглись відставки реформаторського уряду В. Ющенка. Водночас у країні загострилась політична ситуація у зв'язку з вбивством журналіста Г. Гонгадзе. Вибори до Верховної Ради весною 2002 р. не змінили ситуації в країні. Політичні протистояння і скандали протягом 2000–2003 рр. було в Україні звичним явищем.

Українська економіка 2000–2003 рр. мала деформоване промислове виробництво. Металургія, хімія, енергетика, паливна промисловість складала 58% базових галузей, "тіньова економіка" складала 60% загального обсягу економіки, а понад 40% населення отриму-

вало неоподатковані доходи. Україна продовжувала розвиватись за сценарієм розвитку експортно-сировинного потенціалу. Не дивлячись на зазначене, в українській економіці відбулись певні позитивні зрушення. Наша держава торгувала з 187 країнами світу, торгівля з ЄС щороку зростала на 16–18% і в 2003 р. її обсяги досягли 10,4 млрд. дол. США.

Певних успіхів Україна протягом 2000–2003 рр. домоглась у співробітництві з НАТО. Це проявилось у прийнятті Радою національної безпеки України політичного рішення про набуття Україною у перспективі членства в НАТО. Водночас Україна прагнула інтенсифікувати свої відносини з Євросоюзом. Хоча Україна у вересні 2000 р. представила свою програму дій щодо інтеграції в ЄС, вона повільно і непослідовно гармонізувала своє законодавство до вимог і стандартів ЄС.

Україна явно відставала від Чехії в політичних і економічних реформах, у просуванні до членства в НАТО, у співробітництві з ЄС. Причини – непослідовність і непродуманість реформ, а часто їх пряме бойкотування лівими силами парламенту. Україна протягом 2000–2003 рр. не зуміла вирішити своєї участі в СОТ, залишилась за бортом навіть регіональної організації країн Центральної Європи – СЕФТА.

Наближення терміну вступу Чехії до ЄС викликало ряд нових проблем в українсько-чеських міждержавних відносинах. Співробітництво двох країн було важливим для України, бо зміцнювало її відносини з країнами СЕФТА та сприяло залученню нашої країни до процесів європейської інтеграції. На рівень співробітництва двох країн впливали то парламентські вибори в Україні чи Чехії, то невирішеність українського боргу перед ЧР за "Ямбурзькою" угодою, то обсяги експорту української металопродукції до Чехії і т. ін.

Українсько-чеське міждержавне співробітництво 2000–2003 рр. було достатньо активним, але не безпроблемним. Уже в квітні 2000 р. уряд ЧР, відповідно до вимог ЄС, заявив про денонсацію Договору про безвізовий режим для громадян України. А в 2003 р. Чехія запропонувала денонсувати ще 4 угоди: про співпрацю в сільському господарстві, про економічне і науково-технічне співробітництво, про торговельні відносини, про співпрацю в галузі ветеринарної медицини. Не дивлячись на пропозицію України укласти нові договори з названих питань, Чехія денонсувала їх, а в жовтні того ж року в односторонньому порядку денонсувала ще й Угоду про українсько-чеське торговельно-економічне співробітництво.

Інтеграція ЧР до ЄС залишала певні перспективи і для українсько-чеського міждержавного співробітництва. В українсько-чеських відносинах 2000–2003 рр. відбувалось певне переосмислення принципів і пріоритетів. Це позначилось на посиленні політичної складової в торговельно-економічних відносинах двох країн. Так, у 2002 р. уряд Чехії питання "Ямбурзького" боргу України перевів у політичну площину і пов'язав його погашення з термінами візиту голови чеського уряду М. Земана до України, про це свідчили погрози ЧР заблокувати вступ України до СОТ і т. ін.

Протягом 2000–2003 рр. українсько-чеський політичний діалог вівся на всіх рівнях державного керівництва. Так, вже у червні 2000 р. делегація Палати депутатів парламенту ЧР зустрілась у Києві з керівництвом Верховної Ради та керівництвом міністерств і відомств України, а в липні того ж року парламентська делегація України перебувала в Чехії. Її члени вели переговори з державним керівництвом ЧР. Упродовж 2000–2003 рр. відбулось понад 20 зустрічей і переговорів між урядовцями двох країн, в яких брали участь президенти, прем'єр-міністри, міністри, керівники відомств. У результаті їх проведення було укладено низку державно-правових актів. Наприкінці 2003 р. українсько-чеське міждержавне співробітництво вже регулювалось 70 міждержавними, міжурядовими та міжвідомчими договорами, угодами і протоколами.

Україна і Чехія успішно співпрацювали в 2000–2003 рр. на міжнародному рівні. Наша країна підтримала кандидатуру міністра закордонних справ ЧР Я. Кована на посаду Голови Генеральної Асамблеї ООН, колишнього міністра закордонних справ ЧР Й. Дінсберга – на

посаду Верховного комісара ООН з прав людини. У свою чергу Чехія підтримувала позиції України в ПАРЄ, на шляху її просування до Вишеградського блоку, НАТО, Євросоюзу.

У господарських українсько-чеських відносинах переважало торговельно-економічне співробітництво. Протягом 2000–2003 рр. понад 40 міжурядових, міжвідомчих і регіональних українських делегацій торговельно-економічного спрямування відвідала ЧР, а 10 аналогічних чеських – Україну. Це сприяло, разом з іншими чинниками, щорічному зростанню українсько-чеської торгівлі на 10–12%. У 2003 р. взаємний товарообіг між країнами склав 530,7 млн. дол. США.

Пожвавлення двостороннього торговельно-економічного співробітництва України і Чехії було також пов'язане з налагодженням зв'язків між підприємницькими і комерційними структурами двох країн, інвестиціями та кооперацією виробництва. Чеські підприємці протягом 2000–2003 рр. інвестували 40,7 млн. дол. США у 296 українських підприємств, а наприкінці 2003 р. внесли 113 пропозицій щодо налагодження партнерства в Україні. Хоча Україна входила до переліку 15 країн сприятливих для чеського експорту, розвиток торговельних українсько-чеських відносин стримувався невірешеністю українського боргу за "Ямбурзькою" угодою, низькою конкурентноспроможністю багатьох українських виробів, їх собівартістю, відсутністю реклами через слабку виставкову діяльність і т. ін.

Нарешті українсько-чеське культурне співробітництво 2000–2003 рр. почало набирати певних обрисів. З ініціативи Товариства друзів України в ЧР чеська продюсерська приватна фірма "Other side" та українська продюсерська фірма "Арт Велес" провели в Празі фестиваль українського мистецтва під символічною назвою "11 років мовчання". Назвою було засвідчено, що до 2000 р. українська культурна присутність в Чехії була випадковою, а українські державні і громадські установи і організації співпрацювали лише з нечисельною українською діаспорою в ЧР. Але й після фестивалю домінували безсистемні українсько-чеські культурні контакти. Загалом кількість українських акцій в Чехії почала зростати. Вж у 2003 р. було досягнуто українсько-чеських домовленостей про взаємодію двох країн в галузі освіти; в обміні студентами, у взаємному визнанні дипломів про вищу освіту, у співробітництві провідних університетів двох країн. Крім того, Україна взяла участь у міжнародному кінофестивалі "Фебіофест", на якому представила 12 кінострічок, в музичному фестивалі "Злата Прага", в трьох фестивалях колективів художньої самодіяльності і т. ін.

Всі ці показники кількісні. До них долучались переважно представники української діаспори в Чехії. Названі культурні акції не стали набуток чеського інформаційного простору, а тому не змінили негативного ставлення чеського соціуму до України і українства. Перебороти таке сприйняття українства зможе лише систематична культурна присутність України в ЧР через відкриття кількох українських культурних центрів, телебачення і радіомовлення на ЧР, регулярне проведення днів і місячників української культури, інтернет-сайти провідних діячів науки і культури, розширення туристичних поїздок чеських громадян до України і т. ін.

У п'ятому розділі – "Українсько-чеське співробітництво в умовах членства Чехії в Євросоюзі (2004–2005 рр.)" дається характеристика змін, які відбулися в економічному і політичному становищі та співробітництві ЧР з іншими державами у зв'язку з набуттям нею членства в ЄС, суспільно-політичні процеси в Україні та їх вплив на політичне, економічне і культурне українсько-чеське співробітництво.

В умовах членства розпочалась адаптація суспільно-політичного і економічного життя Чехії у відповідність до вимог законів, норм і правил Євросоюзу. При цьому Чехія зобов'язалась дотримуватись спільної політики ЄС і в економічних відносинах з країнами-членами ЄС, в тому числі з Україною. Це означало, що втратили чинність договори, укладені ЧР ще до вступу до Євросоюзу. Цими обставинами була спричинена необхідність поновити чи укласти двосторонні договори і угоди між Україною і Чехією.

У зв'язку з членством в Євросоюзі, в Чехії утвердились зразки європейської демократії, посилилась військово-політична стабільність країни, відкрились перспективи для динамічного економічного розвитку і високих соціальних стандартів. Достатньо високий рівень життя в ЧР спирався на динамічне зростання ВВП, вартість якого у 2004 р. досягла 86,23 млрд. євро (у перерахунку на 1-ну людину ВВП складав 18,5 тис. дол. США). Водночас зростали обсяги зовнішньої торгівлі ЧР. За приблизними даними у 2005 р. чеський експорт складав 72,5 млрд. євро, а імпорт – 69,15 млрд. євро. Чехія стала привабливою для заробітчан з інших країн. У 2004 р. набув чинності закон про зайнятість, яким громадяни інших країн зобов'язувались працевлаштовуватись через "агенство по праці".

Щодо ситуації в Україні, то вона у 2004 р. була своєрідною. Верховна Рада ратифікувала договір про формування Єдиного економічного простору (ЄЕП). Євросоюз негативно відредагував на це, заявивши, що таке об'єднання створить певні перешкоди країнам на вступ до СОТ та погіршить торговельно-економічні відносини з ЄС. Водночас в Україні загострилась внутрішньополітична ситуація у зв'язку з виборами президента та їх фальсифікацією. У результаті третього туру виборів президентом було обрано В. Ющенко.

У ряд національно-демократичних сил чітко окреслив внутрішньодержавні і зовнішньополітичні пріоритети України: формування соціально-орієнтованих ринкових відносин, підтримка національного виробника, просування українських товарів на зовнішні ринки, європейська і євроатлантична інтеграція. Незважаючи на певні позитивні зрушення в економіці, держава так і не створила системи інформаційної підтримки експорту та стимулів для нарощування імпорту в Україну високих технологій.

Наближення кордонів ЄС до України після вступу до нього країн Центральної Європи позначилось і на нашій державі. 3 травня 2004 р. ЧР почала запроваджувати системні обмеження, які країни ЄС застосовували до окремих видів українських виробів. Це позначилось на українських поставках до Чехії виробів металургійної і хімічної промисловості. Так, обсяги поставок української металопродукції до ЧР були знижені на 20 тис. тонн. Але це не позначилось на загальних обсягах торгівлі двох країн, які постійно зростали. У 2004 р. товарообіг між Україною і Чехією складав 729,9 млн. дол. США, а в 2005 р. – 970,9 млн. дол. США.

Не дивлячись на доволі успішне торговельно-економічне співробітництво двох країн, чеські політики неохоче контактували з українськими урядовими колами. Лише після "Декларація Вишеградської четвірки" у 2005 р. на підтримку Нашої України, чеські державні діячі наобіцяли Україні підтримку на вступ до СОТ, НАТО та Євросоюз, легалізацію українських заробітчан і т. ін. Чеські газети рясніли заголовками "Чехія відкриває двері Україні". Але скоро всі обіцянки були забуті. Хоча політичні українсько-чеські взаємини у 2005 р. не відзначались значними успіхами, це не позначалось на торговельно-економічному співробітництві. Набуття Чехією членства в ЄС не сповільнило темпів розвитку українсько-чеського торговельно-економічного співробітництва. Навпаки! Євросоюз, в тому числі ЧР, стали найбільшими імпортерами української продукції.

Однак, у різних сферах українсько-чеського співробітництва мали місце не до кінця вирішені проблеми. Це стосується погашення "Ямбурзького" боргу України, проблема українських заробітчан в ЧР. За експертними оцінками в Чехії проживає 200–300 тис. українських нелегальних заробітчан. Що ж стосується української культурної присутності в ЧР, то вона в 2004–2005 рр. була не лише незначною, а й суперечливою. Часто українські естрадні співаки пропагували сурогатні продукти російської чи північноамериканської масової культури, ігнорували українські національні культурні здобутки і традиції. Загалом культурне співробітництво залишалось на задвірках українсько-чеських міждержавних взаємин. Певну позитивну роль в українській культурній присутності в ЧР відіграє Форум українців Чехії, який у співпраці з рядом чеських фірм і організацій намагається працювати на культурний і державно-політичний імідж нашої держави.

Загалом членство Чехії в Євросоюзі не зашкодило розвитку двостороннього українсько-чеського міждержавного співробітництва. Навпаки! Воно стимулювало торговельно-економічне співробітництво двох країн.

У **висновках** підсумовуються результати дослідження відповідно до поставленої мети і завдань.

1. Доведено, що новітній період українсько-чесько-словацьких міждержавних відносин починається з набуттям Україною незалежності. Час з 16 липня 1990 р. до 1 грудня 1991 р. характеризуємо як формування українсько-чесько-словацьких міждержавних відносин, а час з 1 грудня 1991 р. до 31 грудня 1992 р. як етап українсько-чесько-словацького міждержавного співробітництва. Хоча його важко назвати успішним, відносини між країнами поволи набували чітких обрисів. ЧСФР була зацікавлена в українській сировині, металопродукції, погашенні "Ямбурзького" боргу України, а наша держава зосередилась на політичному співробітництві двох країн. Серед чинників, які позначились на недорозвиненості українсько-чесько-словацького міждержавного співробітництва 1991–1992 рр. були такі: невідповідність українського суспільства та політичної еліти до державотворчих дій, розбалансованість української економіки, членство України в СНД, невизначеність української зовнішньої політики, довготривалий процес прийняття Конституції України, недосконала організація влади в Україні, значне відставання України від ЧСФР у реформуванні суспільства і економіки, орієнтація ЧСФР на вступ до НАТО і ЄС, нелегальна трудова міграція українців до ЧСФР.

2. Перший етап становлення і розвитку українсько-чеського міждержавного співробітництва почався 1.01.1993 р. з виникненням незалежної ЧР і тривав до кінця 1999 р. У співробітництві двох країн переважала політична складова, а торговельно-економічні відносини між ними були незначними. Для України 1993–1999 рр. характерні економічними труднощами і політичними негараздами, для ЧР – розривом торговельно-економічних і політичних відносин з РЕВ та переорієнтацією країни на Євросоюз і НАТО.

3. З 1993 р. починає формуватись українсько-чеське міждержавне співробітництво в правовій, торговельно-економічній, політичній і культурній сферах, що проявилось: в активізації контактів державно-політичних органів влади, в обміні делегаціями, в кількості укладених двосторонніх державно-правових актів.

4. Не дивлячись на зміну концепції зовнішньої політики України з "балансу сил" на "міст між Сходом і Заходом" та зближення України з Росією і країнами СНД після президентських виборів 1994 р., українсько-чеське міждержавне співробітництво в політичній і торговельно-економічній сферах успішно розвивалось. Це засвідчив укладений у квітні 1995 р. Договір про дружні відносини і співробітництво, що складався з 24 статей та розширення торговельно-економічних відносин.

5. Посилення економічної і соціальної складової співробітництва України і Чехії пов'язане із створенням у грудні 1995 р. українсько-чеської Комісії з питань торговельно-економічних відносин, яка сприяла зростанню товарообігу між країнами у наступні роки.

6. Виявлене в 1996 р. відставання договірно-правової бази міждержавного українсько-чеського співробітництва від стандартів ЄС вирішувалось двосторонніми консультаціями, візитами державних діячів та їх переговорами, укладенням нових міждержавних договірно-правових актів, які засвідчили вироблення системи міждержавної правової бази двох країн, що на початок 2000 р. налічувала понад 33 акти економічного характеру.

7. В українсько-чеському торговельно-економічному співробітництві 1993–1998 рр. виявлено ряд негативних тенденцій і труднощів. Негативні тенденції проявились у переважанні чеського експорту в Україну над імпортом з нашої держави, що призвело до складання торгового дефіциту України у двосторонній торгівлі на кінець 1998 р. у 210,3 млн. дол. США. У 1999 р. Україна пододала цю тенденцію. Певні труднощі у відносинах двох країн продовжував викликати непогашений перед Чехією "Ямбурзький" борг України.

8. Помітне відставання України протягом 1993–1999 рр. від ЧР у трансформаційних процесах та недорозвиненості відносин з країнами Вишеградської групи і СЕФТА були спричинені: труднощами у відносинах з Росією і країнами СНД; стереотипами української політичної еліти, яка вважала, що наша держава повинна будувати свої відносини у першу чергу з великими країнами, союзами і блоками; ідеологічною і політичною зашореністю депутатів Верховної Ради та українських урядовців, які і в нових умовах дотримувались принципів радянського політичного і економічного державного будівництва.

9. Другий етап – поглиблення українсько-чеського міждержавного співробітництва, який охоплює 2000–2003 рр., засвідчив, що Україна і Чехія знаходились на різних рівнях політичного, економічного і суспільного розвитку. Для ЧР були характерними: стабільність внутрішньополітичної ситуації, високі темпи розвитку економіки, потужні іноземні інвестиції, успішна співпраця з Євросоюзом. Для України цей етап був характерний: гострими політичними протистояннями і скандалами, посиленням повноважень президента Л. Кучми, непослідовністю економічних і політичних реформ та їх бойкотуванням лівими політичними силами в парламенті, певним зближенням з НАТО і слабкою співпрацею з Євросоюзом.

10. Сповільнення чи активізація українсько-чеського міждержавного співробітництва у 2000–2003 рр. залежало: від рівня узгодженості і відповідності нормативно-правових актів ЧР стандартам Євросоюзу; від рівня підготовленості українсько-чеських договірно-правових актів, які регулювали співробітництво двох країн; від результатів парламентських виборів в Україні та Чехії; від рівня співпраці кожної з країн з Євросоюзом; від рівня домовленостей про погашення ”Ямбурзького” боргу України перед ЧР і т. ін.

11. В українсько-чеських торговельно-економічних відносинах 2000–2003 рр. домінували позитивні тенденції, йшло зростання загальних обсягів двосторонньої торгівлі, що в 2003 р., за українськими даними, складало 530,7 млн. дол. США, Україна увійшла до числа 15 пріоритетних для чеського експорту країн. Але при цьому для України склалось негативне торговельне сальдо у 209 млн. дол. США. Це було спричинено запровадженням ЧР захисних санкцій на поставки української металопродукції, антидемпінговими розслідуваннями щодо поставок українських вогнетривів та наростаючим імпортом в Україну чеських технологій, промислового устаткування і машин.

12. Третій етап – розширення торговельно-економічного співробітництва України з членом Євросоюзу Чехією, почався весною 2004 р. і засвідчив, що в країні набули визначального характеру зразки європейської демократії, ринкова економіка та високі соціальні стандарти. Також почала давати результати програма уряду по економізації зовнішньої політики. Наприкінці 2005 р. ЧР вже мала позитивне зовнішньоторгівельне сальдо 3,05 млрд. євро.

13. Внутрішньополітична ситуація в Україні протягом 2004–2005 рр. характеризувалась політичними протистояннями, викликаними то ратифікацією Договору про створення СЕП і зміною курсу зовнішньої політики країни, то виборами президента і фальсифікацією результатів другого туру, то орієнтацією урядів національно-демократичних сил на НАТО і Євросоюз, то наближенням терміну виборів до Верховної Ради.

14. Українсько-чеське міждержавне співробітництво 2004–2005 рр. відбувалось в умовах політично і економічно стабільної Чехії і політично нестабільної України. Воно характеризувалось зростанням ВВП в обох країнах, розширенням українсько-чеської торгівлі, загальні обсяги якої у 2005 р. складало 970,9 млн. дол. США, запровадженням обмежень на поставки ряду видів української продукції, антидемпінговими розслідуваннями щодо поставок української металопродукції, виробів хімічної промисловості, вогнетривів і т. ін. Це спричинило складання дефіциту зовнішньої торгівлі України з Чехією у 2005 р. у розмірі 217,1 млн. дол. США.

15. У 2004–2005 рр. поглибленню торговельно-економічного співробітництва двох країн заважали: сировинно-металургійна структура українського експорту (55% всього

експорту до ЧР), недосконала система відшкодування ПДВ в Україні, неузгодження реалізації в Україні чеських торговельних кредитів. Пом'ягчення ситуації у двосторонній торгівлі українські урядовці пов'язували з вступом країни до СОТ, інтеграцією до СЕФТА, укладенням двосторонніх договорів про вільну торгівлю і перспективне торговельно-економічне співробітництво, адаптацією українського законодавства до вимог ЄС, створенням інформаційної системи стану і перспектив українсько-чеського торговельно-економічного співробітництва і т. ін.

Загалом у 2000–2005 рр., після входження Чехії до Євросоюзу, українсько-чеське міждержавне співробітництво мало тенденцію до посилення інвестиційно-виробничої співпраці, до кооперації і кооперування, створення спільних підприємств, політичних консультацій і переговорів.

Таким чином, невеликий за історичними мірками період українсько-чеського міждержавного співробітництва характеризувався встановленням двосторонніх дипломатичних відносин, налагодженням регулярних політичних зв'язків і економічних відносин, розробкою договірно-правової бази двостороннього співробітництва, взаємодією в міжнародних організаціях, постійно розширюваними торговельно-економічними зв'язками, невирішеністю проблеми українських трудових мігрантів у ЧР та слабким культурним співробітництвом двох країн.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНІ В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:

1. Стан і перспективи українсько-чеського співробітництва (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Історія. Випуск 9. – Ужгород: Видавництво УжДУ, 2003. – С. 87–99.

2. Динаміка розвитку українсько-чеського економічного співробітництва за період 1993–2003 рр. // Carpatica–Карпатика. Випуск 32. – Ужгород: Ліра, 2005. – С. 208–212.

3. Українсько-чеське економічне і політичне співробітництво: стан і перспективи // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Історія. Випуск 12. – Ужгород: Вісник Карпат, 2005. – С. 55–60.

4. Економічне співробітництво України і Чехії (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Історія. Випуск 13. – Ужгород: Вісник Карпат, 2005. – С. 177–180.

5. Джерела, історіографія та методологія дослідження стосунків між Україною та ЧР у 90-ті роки ХХ ст. // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія: Історія. Випуск 17. – Ужгород: Говерла, 2006. – С. 134–144.

6. Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991–2005 рр. – Ужгород: Гражда, 2007. – 208 с.

АНОТАЦІЯ

Корсак Р. В. *Українсько-чеське міждержавне співробітництво в 1991–2005 рр.* – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – *всесвітня історія*. – Закарпатський державний університет, Ужгород, 2007.

Дисертаційне дослідження присвячене вивченню українсько-чеського міждержавного співробітництва 1991–2005 рр. Розкрито, на основі конкретних матеріалів, перебіг становлення основних напрямків співробітництва двох держав у політичній, соціально-економічній і культурній сферах. З'ясовано, що перші українсько-чесько-словацькі міждержавні контакти почались у 1990 р., а з 1993 р. почала формуватись цілісна система міждержавного українсько-чеського співробітництва. Відзначено, що на початкових етапах в українсько-чеському

співробітництві Україна віддавала перевагу політичній співпраці, а Чехія – торговельно-економічному співробітництві. На 1999 р. склався комплекс дружніх і партнерських відносин двох країн, що у 2004–2005 рр. проявився в широкомасштабному торговельно-економічному співробітництві. Проаналізовано рівні трансформаційних процесів у кожній з країн, які сприяли чи гальмували співпрацю двох країн та простежено формування системи українсько-чеського міждержавного співробітництва.

Ключові слова: *Чесько-Словацька Федеративна Республіка (ЧСФР), Чеська Республіка (ЧР), Центральноєвропейська Асоціація Вільної торгівлі (англ. – CEFTA), Вишеградська група, ЄС, НАТО, Ямбурзька угода, українсько-чеське співробітництво.*

АННОТАЦІЯ

Корсак Р. В. *Украинско-чешское межгосударственное сотрудничество в 1991–2005 гг.* – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всеобщая история. – Закарпатский государственный университет, Ужгород, 2007.

В диссертации исследуются процесс становления и развития украинско-чешско-словацких межгосударственных отношений 1991–1992 гг., установление прямых украинско-чешских взаимоотношений в 1993 г. и развитие межгосударственного сотрудничества между Украиной и ЧР на протяжении 1993–2005 гг.

На основе использования архивных документов, в частности, Управления государственного архива Посольства Украины в Чешской Республике, Текущего архива Торгово-экономической миссии Украины в составе Посольства Украины в Чешской Республике, Текущего архива Парламента и Министерства иностранных дел Чешской Республики, опубликованных документов, статистических сборников, мемуаров политических деятелей обеих стран, периодических изданий, экономические, политические, культурные и другие причины становления, поэтапного развития, нынешнего состояния и перспективы украинско-чешского межгосударственного сотрудничества на протяжении 1991–2005 гг. Выделяется период украинско-чешско-словацкого межгосударственного сотрудничества 1991–1992 гг., первый этап становления и развития украинско-чешского межгосударственного сотрудничества 1993–1999 гг., второй этап – углубление межгосударственного сотрудничества Украины и Чехии 2000–2003 гг. и третий этап – расширения торгово-экономического сотрудничества Украины с членом Евросоюза Чехией в 2004–2005 гг.

Подчеркивается, что на первом этапе украинско-чешского межгосударственного сотрудничества Украина отдавала предпочтение политическому сотрудничеству, а Чехия предпочитала торгово-экономическим отношениям. К концу первого этапа сложился комплекс дружественного и партнерского межгосударственного украинско-чешского сотрудничества. На втором этапе украинско-чешского сотрудничества страны находились на разных полюсах политического и общественного развития. Но это не мешало углублению политического сотрудничества и расширению взаимной торговли. На третьем этапе углубилось экономическое сотрудничество двух стран, взаимная торговля в 2005 г. исчислялась 970,9 млрд. долл. США, чешский экспорт в Украину приблизился к 600 млн. долл. США, а дефицит Украины в торговле с ЧР в 2004–2005 гг. составлял 348,8 млн. долл. США.

В диссертации обоснованы выводы, что на протяжении относительно небольшого за историческими мерками отрезка времени украинско-чешское межгосударственное сотрудничество развилось в систему разносторонних межгосударственных отношений, в которых остались неразрешенными отдельные экономические, социальные и культурные проблемы.

Ключевые слова: *Чешско-Словацкая Федеративная Республика (ЧСФР), Чешская Республика (ЧР), Центральноевропейская Ассоциация Свободной торговли (англ. –*

СЕФТА), Вишеградская группа, ЕС, НАТО, Ямбургский договор, украинсько-чеське співробітництво.

ABSTRACT

Korsak R. V.

Key words:

ANNOTATION**KORSAK R.V. UKRAINIAN-CZECH INTERSTATE COOPERATION IN 1991-2005**

Dissertation for the inception of the historic sciences candidate's degree, speciality 07.00.02. — world history.— Transcarpathian State University, Uzhhorod, 2007.

The dissertation is devoted to the study of the Ukrainian-Czech interstate cooperation in 1991-2005. The process of formation of cooperation in the political, social, economic and cultural spheres is considered. It has been explicated that the earliest Ukrainian-Czech-Slovak interstate contacts date back to 1990. The integral system of the interstate Ukrainian-Czech cooperation has been developing since 1993. It has been emphasized that at the initial stage of the Ukrainian-Czech cooperation Ukraine was inclined to political cooperation, while the Czech republic tended to develop commercial and economic relations. By 1999 friendly and equitable relations between the two countries had been established. It led to a large-scale commercial and economic cooperation in 2004-2005. The stages of transformation processes which promoted or hindered cooperation between the two countries have been analysed. The formation of the Ukrainian-Czech interstate cooperation system has been considered.

Key-words: Czech-Slovak Federal Republic, the Czech Republic, Central European Free Trade Association (CEFTA), Vishegrad group, EU, NATO, Ukrainian-Czech cooperation.